

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Загалом закріплені в Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПК України) принципи господарського судочинства відповідають основним конституційним засадам судочинства, хоча норми щодо них і потребують подальшого удосконалення як шляхом узгодження їхнього найменування з найменуваннями, вжитими в Конституції України, так і шляхом більш повного розкриття їхнього змісту. Конституційні засади судочинства доповнені в ГПК України міжгалузевими принципами судочинства. Водночас певна уніфікація принципів судочинства привела до того, що оновлений ГПК України не містить галузевих принципів, які були б притаманними лише господарському судочинству і відображали б його особливості. У законодавстві необхідно більш чітко розмежувати принципи судоустрою і принципи процесуальної діяльності судів (основні засади судочинства), для чого норми щодо останніх (статті 9, 11, 13, 14) доцільно виключити із Закону України “Про судоустрій і статус суддів” (Валентин Щербина, Вікторія Резнікова “Основні засади (принципи) господарського судочинства України”).

Втрата господарською юрисдикцією головної своєї переваги – оперативності розгляду судових справ має низку далекосяжних негативних наслідків як для судової системи, так і для держави загалом. Позбавлення господарського процесу засад оперативності нівелює його цінність як спеціального потужного правового інструменту, призначеного для швидкого та ефективного вирішення конфліктів, що виникають в економіці України. Звісно, усі правові конфлікти в суспільстві повинні вирішуватися без зайвих зволікань. Однак зволікання з вирішенням господарських спорів є найбільш шкідливим, адже за сторонами цих спорів стоять не тільки і не стільки приватні інтереси окремих осіб, а передусім публічні інтереси всього суспільства і держави. Уповільнення й ускладнення вирішення спорів у галузі економіки зменшує рівень досягнень судової реформи, що здійснювалася під гаслами спрощення доступу до правосуддя та підвищення його ефективності, зменшує інвестиційну привабливість України, стає на заваді розвитку економічної активності в державі взагалі. У зв'язку з цим вбачається за доцільне запропонувати під час подальшої роботи над господарським процесуальним законодавством України ставити на чільне місце відому максиму Г. Сковороди – “Мова істини проста” і рухатися у загальносвітовому тренді в напрямку спрощення правового регулювання, а не навпаки (Олексій Бринцев “До питання про принцип оперативності господарського судочинства в контексті універсалізації судового процесу в Україні”).

Дослідження досвіду Республіки Молдова у проведенні судової реформи засвідчило схожість проблем, що виникають під час такої ж реформи в Україні. Однак Республіка Молдова вже пройшла значний шлях судової реформи, тоді як наша держава стоїть лише на початку цього шляху. До основних викликів та проблем судової реформи в Україні на сучасному етапі слід віднести: необхідність комплексного підходу до реалізації судової реформи з визначенням чітких часових меж; потребу у забезпеченні проведення оптимізації судів із дотриманням законодавства України та вимог європейського співтовариства; доцільність проведення інформаційної кампанії серед населення щодо ходу та переваг судової реформи в Україні (Віктор Міку, Андрій Бутирський “Судова реформа: досвід Республіки Молдова”).

Процесуальні інститути відводу та самовідводу судді є важливою гарантією права на справедливий суд. Існуюча конструкція розгляду відводів суддів має певні недоліки, однак, на нашу думку, є оптимальною сьогодні. Аналіз правозастосовної практики показав, що право учасника судового процесу на відвід судді не є безмежним, оскільки, розглядаючи заяву про відвід судді, необхідно враховувати, чи є взагалі можливість розгляду справи у разі задоволення заяви про відвід. Інститут самовідводу судді також є гарантією розгляду справи незалежним та безстороннім судом, однак, на відміну від інституту відводу, застосовується виключно за ініціативи судді. Закріплена у ГПК України процедура розгляду суддею самовідводу є недосконалою і містить у собі ризики для потенційних зловживань з боку недобросовісних суддів, зокрема, з метою самоусунення від “небажаної справи”. З метою уникнення таких зловживань необхідно розгляд заяви про самовідвід судді передавати на розгляд іншому судді, як це передбачено у випадку незгоди судді з заявленим відводом (Ірина Бутирська “Відвід (самовідвід) судді у господарському судочинстві”).

Варто відзначити позитивний характер новели господарського процесу щодо впровадження інституту свідків. Так, вказаний інститут забезпечує аналіз всіх видів доказів та розширює перелік існуючих засобів доказування у господарському процесі з метою забезпечення повноти доказування. Однак визначальним все ж таки є використання показань свідка як субсидіарного джерела доказів, що надає змогу, з одного боку, використовувати показання свідка у разі недостатності інших засобів доказування, а з другого – не приймати їх як докази у разі наявності інших, належних доказів для підтвердження тих чи інших обставин, що мають значення для справи. Показання свідків знайдуть своє достойне місце серед вже існуючих засобів доказування та підвищать оператив-

не й ефективного відновлення порушених прав суб'єктів господарювання (Олена Фонова “Особливості участі свідків у господарському процесі”).

Аналіз змін законодавства щодо розширення юрисдикції (підвідомчості) справ господарським судам підтверджує необхідність законодавчого закріплення особливостей статусу фізичних осіб, які не є підприємцями, зокрема й осіб, які не володіють, з огляду на певні причини, повною дієздатністю.

Доцільним є виділення у структурі чинного ГПК України окремої глави з назвою “Судовий розгляд справ за участю малолітніх, неповнолітніх осіб, недієздатних фізичних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена”, у якій слід визначити певні особливості розгляду господарських справ за участю вказаних осіб. Слід також закріпити у ч. 3 ст. 44 ГПК України, що суд зобов'язаний залучити до участі у справах, в яких однією зі сторін є неповнолітня особа або особа, цивільна дієздатність якої обмежена, законного представника цієї особи. А у разі, якщо законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист, до справи повинен залучатися прокурор. Видається доречним також закріпити в ГПК України положення про неможливість укладення мирових угод у справах, в яких однією зі сторін є малолітня, неповнолітня особа, недієздатна фізична особа та особа, цивільна дієздатність якої обмежена (Тетяна Степанова “Статус неповнолітніх осіб у господарському судочинстві”).

Чинна редакція ГПК України видається більш логічною та послідовною у питаннях представництва. З'явилося нове для господарсько-процесуального законодавства поняття “самопредставництво”, яке повністю охоплює собою здійснення представницьких функцій органом юридичної особи в господарському судочинстві. Такий підхід спростовує теорію про те, що орган юридичної особи є окремим процесуальним представником нарівні з адвокатом та законним представником. Виконавчий орган у порядку самопредставництва реалізовує правосуб'єктність самої юридичної особи як учасника справи при вирішенні господарського спору судом.

Аналіз господарсько-процесуальної дієздатності фізичних осіб дає можливість зробити висновок, що захищати власні права та інтереси в господарському суді такі особи мають змогу як особисто, так і через представника. При цьому коло осіб, які можуть представляти інтереси фізичних осіб, є дещо ширшим (порівняно з представниками інтересів юридичних осіб), оскільки окрім адвокатів та інших повнолітніх фізичних осіб (у малозначних спорах) інтереси малолітніх та неповнолітніх

осіб представляють їх законні представники. Враховуючи стрімкий розвиток суспільних відносин та системний аналіз чинного законодавства України, прогресивним підходом є закріплення в ГПК України винятків, за яких неповнолітня особа має право особисто (без залучення законних представників) реалізовувати свої процесуальні права та обов'язки під час господарського судочинства (Ольга Россильна “До питань про самопредставництво в господарському процесі України”).

Можна запропонувати таке визначення судді-доповідача: “Суддя-доповідач – це визначений Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою (відповідно до ч. 3 ст. 198 ГПК України) член постійнодіючої колегії, який забезпечує реалізацію принципу колегіальності судового розгляду”. Таке становище дає можливість не деталізувати всі його процесуальні права та обов'язки, а обмежитися відображенням його ролі в процедурі розгляду справи. Під час реалізації цього принципу суддя-доповідач здійснює такі функції: вирішення питання про залишення скарги без руху, повернення, складання доповіді, підготовка проекту рішення тощо. Як суб'єкт суддя-доповідач має такі процесуальні обов'язки: виконати результат автоматичного розподілу, отримати від служби діловодства матеріали касаційної скарги, передати питання про поновлення строку на касаційне оскарження колегії, викласти окрему думку у тому разі, якщо не він готує текст постанови (ухвали), готувати доповідь не довше, ніж десять днів. Як суб'єкт суддя-доповідач має процесуальне право самостійно визначати обсяг доповіді, випадки, коли він звертається до членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді, вимагати від всіх осіб, які присутні під час розгляду, дотримання вимог процесуального законодавства.

У ГПК України впроваджено принцип процесуальної свободи, який є необхідною умовою для професійного становлення судді. Водночас для дотримання принципу колегіальності розгляду справи суддя повинен володіти організаційними здібностями, високим рівнем внутрішньої дисципліни та правової культури (Володимир Устименко, Семен Яценко “Процесуальні права та обов'язки судді-доповідача у Касаційному господарському суді”).

Основним завданням перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами є визначення їх законності та обґрунтованості з метою ефективного поновлення порушених прав осіб. Процесуальна форма провадження за нововиявленими або виключними обставинами має відповідати сучасним європейським стандартам захисту прав і законних інтересів осіб, в основу яких покладений принцип верховенства права. Провадження з перегляду за нововиявленими або виклю-

чними обставинами можливо визначити як встановлений нормами господарського процесуального права порядок перегляду судових рішень з метою виявлення та усунення об'єктивної судової помилки шляхом здійснення юридичної оцінки нововиявлених або виключних обставин та їх впливу на законність й обґрунтованість судового рішення. За своєю правовою природою перераховані у ст. 320 ГПК України підстави перегляду за нововиявленими або виключними обставинами є не так підставами, як приводами для початку провадження у справі, виявлення яких тягне за собою необхідність перегляду судового акта, а підставою перегляду є незаконність та необґрунтованість судового рішення, що набрало законної сили (Людмила Ніколенко "Поняття та ознаки перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у господарському судочинстві").

Наявність у законодавстві України норм, що регламентують відносини, пов'язані з банкрутством окремих категорій боржників, відповідає тенденціям розвитку законодавства про банкрутство. Тому створення ефективного механізму правового регулювання відносин банкрутства за участю боржників, що мають особливий правовий статус, зокрема суб'єктів підприємницької діяльності, які володіють суспільною або іншою цінністю, нині є вельми актуальним (як із точки зору вирішення соціально-економічних завдань на рівні країни загалом, так і на рівні певної адміністративно-територіальної одиниці), зокрема: створення механізмів, спрямованих на збереження життєздатних боржників; ефективний розподіл активів боржника між його кредиторами; захист інтересів певних категорій суб'єктів при неплатоспроможності (банкрутстві) боржника тощо.

Дослідження специфіки унормування провадження у справі про банкрутство суб'єктів підприємницької діяльності, що мають суспільну або іншу цінність, дає змогу дійти висновку щодо наявності недоліків та прогалин в унормуванні відносин банкрутства за участю цієї категорії боржників. З аналізу положень ст. 85 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", присвячених правовій регламентації особливостей провадження у справі про банкрутство окремо визначених категорій боржників, зокрема суб'єктів підприємницької діяльності, які мають суспільну або іншу цінність, випливає, що існуюче на цей час унормування зазначених відносин не сприяє вирішенню завдань, поставлених перед національним законодавством про банкрутство та потребує детальної розробки положень, присвячених правовому оформленню відносин, які виникають у зв'язку та з приводу неплатоспроможності та банкрутства зазначених суб'єктів

у певних напрямках. Це, зокрема: обмеження кола суб'єктів – боржників, що мають місцеве підпорядкування та розташовані у межах визначеної адміністративно-територіальної одиниці та мають для неї суспільну чи іншу цінність лише суб'єктами, що здійснюють свою діяльність на базі комунальної власності; визначення критеріїв віднесення таких суб'єктів до тих, що мають суспільну та (або) іншу цінність; закріплення у Законі України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” положень, що мають містити визначення гарантії для цілей названого Закону, правові наслідки ненадання такої гарантії у разі задоволення господарським судом клопотання Ради міністрів Автономної Республіки Крим або ради органу місцевого самоврядування, про незастосування до відповідного боржника процедур банкрутства та закриття провадження у справі про банкрутство; визначення, на якій стадії провадження у справі про банкрутство та на якому етапі тієї чи іншої судової процедури банкрутства можливе закриття цього провадження (зокрема, чи можливе закриття провадження після виявлення усіх кредиторів боржника і затвердження господарським судом реєстру їх вимог; продажу цілісного майнового комплексу боржника, коли сума, отримана від такого продажу, є недостатньою для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, в ліквідаційній процедурі, у разі, коли розрахунки з кредиторами тривають; тощо); слід переглянути положення, що унормовують продаж майна боржника (банкрута) у провадженні у справі про банкрутство стосовно боржників, що мають суспільну або іншу цінність (зокрема, при продажу майна слід ввести можливість застосування аукціону з умовами, передбачити норми щодо особливостей змісту договору купівлі-продажу та щодо наслідків невиконання такого договору, конкретизувати підстави, за наявності яких продаж майна зазначених боржників здійснюється частинам, тощо) (Валерія Радзивілюк “Щодо особливостей провадження у справі про банкрутство окремих категорій боржників”).

Вітчизняна модель правового регулювання процедури примусового продажу акцій (*squeeze-out*) на підставі публічної вимоги власника домінуючого контрольного пакету акцій підлягає доопрацюванню з метою забезпечення гарантій прав міноритаріїв. Спершу необхідно створити в Україні публічний ринок цінних паперів, врегулювати порядок оцінки ринкової вартості акцій, належним чином імплементувати норми Директиви 2004/25/ЄС у частині припинення дії пропозиції, перегляду пропозиції, конкуруючих пропозицій (*competing bids or offer*), а тоді вже запроваджувати такі новітні механізми, як процедура *squeeze-out*. Це також вирішило б і проблему справедливої ціни викупу акцій. Примусо-

ве позбавлення міноритарних акціонерів права власності на акції можливе лише у разі суспільної необхідності, з дотриманням вимог закону, принципу справедливості і балансу інтересів та за умови попередньої повної компенсації її ринкової вартості (Олександр Кологойда, Владислав Стафійчук “Захист прав міноритарних акціонерів у процедурі примусового продажу акцій (*squeeze-out*)”).

Критеріями розмежування судової юрисдикції є суб’єктний склад, характер спірних правовідносин і мета звернення до суду. У визначенні предметної юрисдикції господарського суду використано два підходи – віднесення до неї всіх спорів, що виникають у зв’язку зі здійсненням господарської діяльності, а інших справ – у випадках, передбачених у законі.

Визначальне значення під час розмежування господарської та адміністративної юрисдикції має предметна характеристика справи, тобто характер спірних правовідносин. Необхідною умовою адміністративної юрисдикції є спір із суб’єктом владних повноважень, що здійснює владні управлінські функції у таких спірних правовідносинах. Акти органів держави або місцевого самоврядування, якими реалізуються волевиявлення держави або територіальної громади як учасника цивільно-правових відносин і з яких виникають, змінюються, припиняються цивільні права й обов’язки, не належать до правових актів управління, а спори щодо їхнього оскарження мають приватноправовий характер. Такий підхід також сприяє правильному визначенню належних відповідачів і дотриманню правил суб’єктної юрисдикції. Нормативне врегулювання меж господарської юрисдикції досліджуваних справ забезпечує правову визначеність у питаннях реалізації права на доступ до суду (Олена Антонюк “Юрисдикційний елемент права на доступ до суду у справах щодо захисту права власності”).

За редакцією
координатора актуальної теми
“Новели Господарського процесуального кодексу України
та практика їх реалізації”,
доктора юридичних наук, професора,
професора кафедри господарського права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Вікторії Резнікової